

A valahonnan és a valahová között

Gál Éva kérdezte Tózsér Árpádot

– *A két világháború közötti szlovákiai magyar irodalmat kutatva felmerült bennem a kérdés, vajon mennyi maradt meg, maradhatott meg, az akkor és ott megteremtett irodalmi értékekből, hagyományokból, motívumokból az 1945 után induló nemzedék(ek) számára? Vajon átörökíthető volt-e az első csehszlovák köztársaságból bármi? Tudhattak-e az újabb induló generációk az „előzményekről”? Vagy a hatvanas években kibontakozó költőnemzedék az éppen ott és akkor fontos létkérdésekkel volt kénytelen szembenézni, az akkori jelen traumáira reagálni, hiszen volt azokból bőven, és nem volt érkezése/lehetősége/módja az előttük levőkkel való viszony kialakítására?*

– Válaszomat kicsit távolabbról kezdem. Régi dilemmája a magyar irodalomnak a Budapest-centrikussága. S ha nem léteznének ellenpéldák, akár azt is hihetnénk, hogy a központosítottság természetes állapota az irodalomnak. Nézzük azonban az ellenpéldákat: a 18. század utolsó negyedében, a kassai Magyar Museumnak és író-szerkesztőinek köszönhetően a magyar irodalom központja Kassa, aztán a 19. század legelején, miután Kazinczy kivált a lap szerkesztőségéből és Széphalomra költözött, mintha a központ is Kazinczy után ment volna a zempléni falucskába. S jöttek a budapesti irodalmi társaságok, kiadók és lapok, és száz évre Budapest lett az egyetlen és meghatározó irodalmi központ. Nagyvárad (a „Pece-parti Párizs”) és a *Holnap* műhelye, valamint Ady Endre és Juhász Gyula zsenije kellett hozzá, hogy ideig-óráig – kb. a 20. század első évtizedében, a Partiumban – végre Budapesten kívül is létezzen „központja” a magyar irodalomnak. A század későbbi évtizedeiben aztán – főleg az emigráció íróinak és a trianoni szétदारaboltságnak „köszönhetően” – kicsit változott a helyzet, évekre Bécs (illetve a Ma c. folyóirat), Kolozsvár (Erdélyi Helikon, Korunk), később Párizs (Magyar Műhely), Újvidék (Új Symposion) is fontos műhelye tudott lenni a magyar irodalomnak, tehát hozzájárult irodalmunk egészséges decentralizációjához. Sajnos viszont ezeknek a „kihelyezett centrumoknak”, amint az a rögtönzött felsorolásomból is látszik, egyike sem a mi tájainkon, tehát nem Pozsonyban, nem Komáromban, nem Kassán működött. Nem lehet tudni, ha, mondjuk, Kassák nem Bécsben, hanem szülővárosában, a felvidéki Érsekújváron adja ki a Mát, vagy Márai Sándor a két háború között lapot alapít szeretett Kassáján, hogyan alakultak volna a dolgok, de tény, hogy termékenyítő hatásokért még a mi nemzedékünk tagjai sem a két háború közötti csehszlovákiai magyar írók műveihez nyúltak, pedig a 20. század hatvanas éveiben mi már ismertük/ismerhattük őket. (Kivételt talán részben éppen én képeztem, ha lehetek itt személyes is, aki sokat foglalkoztam Forbáth Imre életművével, s a Mittel-verseimben tulajdonképpen az ő jellegzetes figuráját

és versbeszédét alkottam újra.) S milyen nagy ma, 2019-ben a megdöbbenésünk, mikor a mai felvidéki magyar fiatal írók, költők ugyanolyan idegenkedéssel – hogy ne mondjam: fumigálással – néznek ránk és a könyveinkre, mint ahogy mi néztünk egykor a két háború közötti szlovákiai magyar írógenerációkra! *Hodie tibi, cras mihi*. Úgy látszik, van itt valami az értékeken, belső minőségeken túl is, ami megérdemelne egy misét, sőt néhány elemző tanulmányt is.

– *1963-ban, a Hétben és Irodalmi Szemlében Ön elindította az ún. antiszemitizmus-vitát. Ez a vita nagy jelentőségű volt irodalmunk esztétikai, lírai fejlődésében. Elképzelhetőnek tartja ma egy hasonló horderejű vita indítását? Ha igen, milyen témát jelölne ki számára?*

– A témán nem kellene sokat gondolkodni: ma is egy „antiszematista” vitára volna szükség. De nemcsak a felföldi (szlovákiai), hanem az egyetemes magyar irodalom kontextusában is. A mai magyar írók nagy része, főleg a fiatalabb nemzedékek, határon innen és túl is sémákban gondolkodnak. Tudják, mi a „menő”, a nagy és sikeres kiadóknál mi az eladható, s ahhoz tartják magukat. (Például a regényíráshoz a legáltalánosabb recept: végy egy családtörténetet, benne némi incesztussal, kommunista totalitarizmussal, náci bűnökkel, mélylélektannal, ha újabb időkről van szó: feministákkal, gender beütésekkel és egyéb „kisebbségi” ügyekkel – cigányozással, zsidózással, migránsozással, vidék és város ellentétével, rendszerkritikával; ha líra az írás műneme, akkor identitásproblémákkal, neurózissal, ön- és világgyűlölettel, és a siker – a kritikai kánon részéről is – garantált.) Csakhogy következőképpen ma nehezen lehet megkülönböztetni X könyvét Y könyvétől, W versét Z versétől. S az ún. határon túli magyar irodalmak és az anyaországi irodalom saját és sajátos arculatának vonatkozásában nagyjából szintén ez a megnevezhetetlenség és összecszerélhetőség a helyzet. Évtizedekkel ezelőtt egy alkalommal azt találtam mondani (s le is írtam), hogy amennyiben az irodalom nem országhatárok által meghatározott minőség, hanem nyelvfüggő valami, szlovákiai magyar irodalom mint olyan nem létezik. Akkor ezt sokan félreértették, s a mai napig félreértik. Én természetesen nem a Szlovákiában írt magyar irodalom és a szlovákiai magyar szerzők létét vontam kétségbe, hanem a „szlovákiai magyar irodalom” terminus tartalmatlanságára akartam felhívni a figyelmet. A magyar irodalom legáltalánosabb meghatározó immanenciája a magyar nyelv, s a belső tagolása is csak ezen a síkon – azaz sajátos nyelvi táj- és rétegregiszterek, egyéni nyelvhasználatok, az egyénített nyelvekkel is meghatározott irodalmi típusok mentén – képzelhető el. Na már most: összemosódások újabban ezen a téren is tapasztalhatók. Az ún. határon túli szerzők ma mintha nem a „határon túliságukkal” adott helyzeti energiájuk kihasználására és a magyar irodalom decentralizálására, hanem éppen fordítva: a budapesti kánonba való betagozódásra törekednének. Szóval a „szemitizmusnak” és „antiszemitizmusnak” ez az összefüggésrendje is megérne egy vitát!

– *Pályája során Ön nemcsak mint költő és esszéíró alkotott maradandót, hanem oktatói, szerkesztői minőségben több (cseh)szlovákiai magyar kulturális és oktatási intézmény munkatársa volt. 1989 után többen is úgy gondoltuk, hogy az addig már meglévő és funkcionáló intézmények mellé újak sora nőhet majd fel. Ez részben így is történt, hiszen több kiadó alakult, több folyóirat is indult, több felsőoktatási intézményt is alapítottak. Ma ugyanakkor Pozsonyban és másutt több nagy múltú intézmény a létezéséért küzd, vagy már meg is szűnt. Úgy látom, hogy a szlovákiai magyar közösségek átalakulóban vannak, már nem ugyanúgy működnek, mint akár harminc évvel ezelőtt. Betöltik-e a létező intézmények a közösségépítő és -megtartó szerepüket? Képesek lesznek megfelelni a 21. század kihívásainak?*

– Orákulum természetesen nem vagyok, nem tudhatom, mi lesz az irodalmunkkal tíz év múlva vagy egy fél század múlva, de azt már ma is láthatjuk, hogy a globalizáció a nyelvhasználatban s így az irodalomban is teszi a dolgát. A rádióban hallottam az egyik, külföldön élő történészünk nyilatkozatát. Azt mondta, hogy a készülő munkáját már egyenesen angolul írja, s hogy Hollandiában az írók is igyekeznek angolul és csak angolul írni. Rendben, de mi lesz így az alkotások és figuráik nyelvi egyénítésével és az irodalom belső természetével, a decentralizációval? Az ún. kisebbségi (határon túli magyar) intézmények fokozatos leépülése feltehetően már a globalizáció terjedését is jelzi. Persze volt már ilyen az emberiség történetében, nem is egyszer, a legutolsóról, a Római Birodalomban zajló „globalizációról” és irodalmáról szinte még közvetlen emlékeink vannak. S bár a Birodalom irodalma, a latin nyelvű irodalom adott óriásokat a világirodalomnak, ha a mintegy ezer esztendejével összevetjük a nemzeti nyelvű irodalmak másfél ezer esztendejét, a mérleg serpenyője – főleg a mennyiségi mutatókat illetően – egyértelműen az utóbbiak javára billen.

– *Műzsája néha évekre elhallgat. A mai világ alkalmas egyáltalán a versírásra, tágabban: az alkotásra?*

– Azt hiszem, már az általam itt s eddig elmondottakból is kiderült, hogy nem vagyok valami jó véleménnyel a korunkról. Leírtam már többször is, hogy évtizedeinket, pontosabban a 20. század második felét és a 21. század két eltelt évtizedét én átmenetnek tartom. Olyasminek, mint egykor a rokokó volt: átmenet a barokkból a klasszicizmusba, a romantikába és a realizmusba. Mi is jövünk ma valahonnan, s tartunk valahová, de a konkrét időnk, megítélésem szerint, akárcsak a felszínes rokokó, nem lesz különösebben emlékezetes fejezete a világirodalomnak. A mi feladatunk elsősorban, azt hiszem, az értékátmentés. S ennek az értékátmentésnek nem a líra a legadekvátabb formája. Írok verset, mert nem tudok nem írni, de szívesebben írnék prózát, regényt, filozófiát – ha tudnék. Azaz ma hasznosabbnak tartanám a szintetizálóbb érzelmi-gondolati kifejezésformákban való utazást, mint a verset. Talán azért kötöttem ki a napló átmeneti műfajánál is: a Kalligram hamarosan kiadja a naplóisorozatom ötödik kötetét (*Időcsapdák* lesz a címe), s ha egy hatodikkal még befejeznem is sikerül ezt a 20. és 21. századi „tudatfolyamot”, akkor talán teszek valamit annak az átmentésnek az érdekében, amelyről fentebb beszéltem.

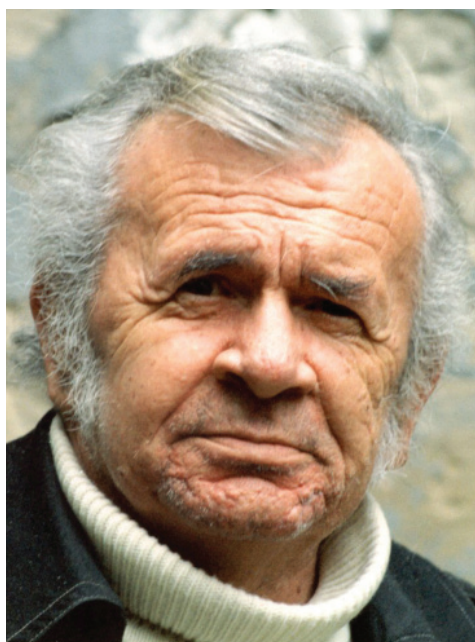
Cselényi László (1938)

Tőzsér Árpád (1935)

Koncsol László (1936)

Zs. Nagy Lajos (1935–2005)